

Gabriel Andreescu

**Revista POLIS Vol. IV, No. 1 (11), 2016, ISSN 12219762.
Fascism și comunism în România postcomunistă**

Trimestrialul *Polis* a fost înființat în anul 1994, sub egida Institutului de Marketing și Sondaje. După o perioadă de vizibilitate, a trecut în umbră. Astăzi, *Polis* e fost reluată ca publicație a Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei“ din Iași. Conform editorilor, trimestrialul se adresează „celor interesați de aspectele normative și empirice ale politicului”. Primul număr al trimestrialului din anul 2016 a propus tema „Fascism și comunism în România postcomunistă”. Mă voi ocupa numai de materialele dedicate acestui subiect.

În „Omul nou călare pe poneiul roz cu svastică”, care introduce grupajul tematic, Constantin Ilaș glosează pe marginea evenimentelor cunoscute drept „scandalul poneiului roz”. Evenimentele din 2008 ar fi avut natura unei „campanii de demonizare”, a „unui linșaj mediatic”, vizând „discreditarea publică a unor intelectuali extrem de vizibili”. Iată explicația propusă de autor: „asemenea gesturi reprobabile nu pot proveni decât de la Omul Nou”, rezultat al retoricii și propagandei proletcultiste, realist socialiste, naționaliste și protocroniste. „Proba” în materie de cauză ar fi că între protagoniștii campaniei se aflau un „supraviețuitor la Comitetului de stat al Planificării” (Nicolae Văcăroiu, atunci, președinte al Senatului) și „fostul propagandist al național-comunismului ceaușist, Adrian Păunescu”. Textul, în linie polemică, are probabil premisa că statutul de „editorial” nu cere rigoare în tratarea analitică a subiectului ales.

Articolul „Fascism și comunism în România postcomunistă. Dimitrie Gusti și evitarea capcanei fasciste” adună considerațiile lui Antonio Momoc privitoare la atitudinea lui Dimitrie Gusti față de fascism și comunism sub titlul Cercetătorul îl încadrează pe Dimitrie Gusti în categoria „intelectualilor publici interbelici moderați, democratici”, activi într-o perioadă în care colegii ai săi au justificat violența și ideologiile totalitare. Doctrina lui Gusti ar fi fost una monarhică, argument prin care Antonio Momoc îl „apără” pe Gusti de o altă acuză adusă acestuia, de ar fi fost carlist din oportunism.

Textul constă într-o selecție de teze și opinii sub formă de citate, care ar susține concluzia că sistemul gustian nu s-a întâlnit deloc cu susținerea propagandistă pentru totalitarismul fascist, și nu a căzut pradă nici capcanei comuniste de factură revoluționară. Articolul lui Momoc, care reclamă folosirea istoriei orale (în principal, interviurile luate de Zoltán Rostás) și a metodei biografiei reprezentative revine aproape exclusiv la o selecție de citate demonstrativă. Autorul aduce în discuție confruntări din literatura de specialitate: teza lui Roland Clark, că Mircea Vulcănescu ar fi fost un protejat al lui Nae Ionescu și contestația lui Ionuț Butoi; considerațiile lui Rose-Marie Lagrave, conform căreia Dimitrie Gusti ar fi exprimat „adeziunea sa relativă la fascismul românesc emergent”, și critica acestei susțineri făcută de Florin Țurcanu etc., fără încercarea de a tranșa între argumente. Articolul divaghează de la subiectul ales (poziția lui Dimitrie Gusti față de legionarism și comunism) când teoretizează cazul lui Mircea Vulcănescu, prea extins pentru a fi o referință, prea restrâns pentru a constitui „un alt studiu de caz”

În sfârșit, nu este deloc clar de ce autorul a ales titlul „Fascism și comunism în România postcomunistă”, de vreme ce Antonio Momoc dedică investigația sa aproape exclusiv opțiunilor politice ale sociologului interbelic Dimitrie Gusti.

Motivația cercetării care a stat la baza articolului lui Sorin Bocancea „Provocări metodologice ale cercetării comunismului din România” este plasată de autor între concluzii: „consider că utilizarea metodelor calitative în cercetarea comunismului din România este utilă în primul rând pentru că este o formă de reabilitare a individului”. În întâmpinarea acestei frumoase mize, Sorin Bocancea a lansat în luna ianuarie 2014 proiectul „După 25 de ani. Comunismul în Europa de Est”, care se regăsește și în cele trei volume comentate în studiul din *Polis: Așa ne-am petrecut Revoluția; Revoluția română. Militari, misiuni și diversiuni și Două decenii de comunism în Iașul universitar*. Studiul a fost o pledoarie în favoarea aplicării metodelor calitative, în măsură, consideră Bocancea să elimine „maniheismul specific disputelor politice de la noi [...] prezent și în domeniul științific și cultural – deci, și în cercetarea comunismului”. Apar unele inadvertențe („anticomunismul a fost compromis prin mutilarea legii lustrației” - nu există o lege a lustrației, mutilată sau nu) și enunțuri cu fals conținut („comunismul a fost al întregii societăți”) dar ele sunt marginale în acest articol care invită la meditație.

Intenția de a recenza acest număr al *Polis* a fost motivată de celelalte două articole ale grupajului tematic, care implică în mod direct o problematică de drepturile omului. În primul, Alexandru Florian deschide tema „Memoriei publice a Holocaustului în postcomunism” exprimând solidaritatea cu teza istoricului englez Ian Kershaw, faptul că o analiză comparativă are de pus față în față nazismul și stalinismul. Simultan, aderă la concepția lui Pierre Milza: istoria Continentului nu s-a confruntat cu „fascismul” și „comunismul” în general, ci cu diferite variante de „fascisme” și „comunisme”. În această paradigmă, România ar avea de pus în oglindă legionarismul și național-comunismul.

Sunt două teze de substanță, cu miză paradigmatică, care merită comentarii. Ideile că nazismul este de raportat la stalinism (și nu la comunism în general), respectiv, că fascismul în varianta românească, legionarismul, este de pus în oglinda național-comunismului (varianta românească a comunismului din ultimii 30 de ani, până la prăbușire) asumă că în evoluția sistemelor autoritare și totalitare avem de distins faze care diferă calitativ. Comunismul a trecut printr-o perioadă democidară¹ (incluzând procese genocidare), numită „stalinism” întrucât modelul a fost regimul instaurat de Lenin și Stalin în URSS. Dar perioada democidară are ca referințe speciale și regimul lui Mao în China și a khmerilor roșii în Kampuchia Democrată, de la care s-ar putea reclama, ca forme extreme de distrugere a demosului. Regimurile comuniste europene din anii '60-'80 nu mai pot fi considerate democidare: a existat un control covârșitor, au continuat crimele politice, dar nu au mai fost ucideri în masă, iar teroarea nu a mai atins zilnic viața oamenilor. Persoanele și-au putut crea un spațiu privat. Tratarea regimurilor comuniste globalizator simplifică, pierde nuanțe importante de natură socială, relevante și în materia drepturilor.

¹ În sensul lui R. Rummel, *Death by Government*, Transaction Publishers, New Brunswick, N.J., 1994.

Nazismul a evoluat într-o cronologie inversă. Anii 1933-1939 sunt cei ai instaurării unui regim autoritar, nazismul devenind democidar, cu o dominantă genocidară, în a doua parte, pe fondul declanșării celui de-Al Doilea Război Mondial. În acest sens, distincția asumată de Alexandru Florian este binevenită, cu observația că ea nu exclude nevoia (valoarea) unor comparații de ansamblu. O cer, printre altele, contextul dezbaterii ideologice, periodizarea și conceptualizarea perioadelor fasciste-naziste-staliniste și a național-comunismului². Traducerea paradigmei enunțate mai sus la cazul românesc înseamnă că, din perspectivă comparativă, Holocaustul transnistrean, care cade în responsabilitatea regimului militar al lui Ion Antonescu, este de raportat la stalinismul dejist. Legionarismul, de la apariție până la înfrângerea Rebeliunii legionare are drept corespondent național-comunismul. Florian subliniază că acest adevăr istoric înfruntă opinia comună, care leagă, conform sondajelor, Holocaustul de legionarism.

Pe urma considerațiilor de mai sus, Alexandru Florian apreciază că și azi, Memoria Holocaustului rămâne una controversată, deși după anul 2000, cunoașterea și recunoașterea Holocaustului au făcut pași constanți, substanțiali, și instituțional, și în conștiința elitelor. Argumentele autorului privitoare la „partea goală a paharului” enumeră memoria necritică a Mișcării Legionare, incluzând eroizarea liderilor politici, a militanților, a elitei culturale extremiste și minimalizarea memoriei victimelor prin „etnicizarea” memoriei Holocaustului.

Memoria necritică a Mișcării Legionare ar costa în acordarea atributului de „personaj pozitiv”, de către autorități sau organizații civice, unor conducători sau militanți activi ai legionarismului, precum Valeriu Gafencu și Ion Gavrilă Ogoranu³. Se adaugă omagierea unor reprezentanți ai culturii interbelice care au îmbrățișat valorile ideologiei de extremă dreaptă, cu exemplele Mircea Vulcănescu, Vintilă Horia, Radu Gyr, Albert Wass. Florian califică drept „ipoteză șubredă” poziția intelectualilor care dau statutului cultural al acestor personalități active în prima parte a secolului trecut mai multă relevanță decât celui politic sau civic. Iar statutul lor politic/civic rezultă „din decizia juridică definitivă prin care [intelectualii numiți] au dobândit statutul de criminali de război”.

Acest enunț reprezintă un corolar al tezei susținute de Alexandru Florian în campaniile sale din poziția de director al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România: deciziile juridice din perioada comunistă trebuie considerate legitime, iar consecințele lor acceptate și astăzi, inclusiv ca judecată istorică. El consideră drept deficitară comparația făcută de Andrei Pleșu, între Louis Aragon, scriitorul francez, membru al partidului comunist care a promovat cultul lui Stalin și al cărui nume a fost atribuit unei piețe în 2012, și Vintilă Horia întrucât „...intelectualul public `uită` că Vintilă Horia este condamnat pentru crime de război”.

Legitimarea deciziilor juridice de natură politică din perioada comunistă este contrazisă astăzi ferm din perspectivă istorică – vezi printre alții Ian Buruma⁴ - sau din perspectivă juridică, recenta carte a lui Iuliu Crăcană, *Dreptul în slujba puterii. Justiția în sistemul comunist din România – 1944-1958* oferind pentru cazul românesc o analiză remarcabilă⁵. Se adaugă

² G. Andreescu, Câteva noțiuni din Raportul final al Comisiei Wiesel, în NRDO nr. 2/2014, p. 31-41.

³ A se vedea, în acest sens, și volumul lui W. Totok, E.-I. Macovei, Între mit și bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului. Ion Gavrilă Ogoranu și rezistența armată anticomunistă din România, Polirom, Iași, 2016.

⁴ I. Buruma, Anul zero 1945. O istorie, Humanitas, București, 2015.

⁵ I. Crăcană, *Dreptul în slujba puterii. Justiția în sistemul comunist din România – 1944-1958*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2015.

jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului – cauzele *Streletz, Kessler și Krez c. Germania*, *K.-H.W. c. Germania*, *Glässner c. Germania*, *Kolk și Kislyiy c. Estonia*, *Tess c. Letonia* (nr. 2), *Kononov c. Letonia*, *Polednová c. Republica Cehă*, *Janowiec et alii c. Rusia* – care marginalizează, practic, o astfel de teză⁶.

O altă teză asupra căreia insistă autorul articolului este diferențierea etică dintre comunism și fascism/nazism. El adaugă formulărilor de genul „registru canonic al egalității dintre fascism și comunism”, ori „principiul Gulag egal Holocaust” comentarii care sugerează că o astfel de „ierarhizare a răului” este de la sine înțeleasă, iar ridicarea subiectului reflectă prin ea însăși o judecată precară. Această ciudată manifestare de superioritate se confruntă cu faptul că de peste un deceniu, compararea celor două sisteme totalitare și echivalența morală dintre ele hrănește doctrina internațională în materie. Câteva exemple: Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-al Doilea Război Mondial, adoptată în anul 2005, a exprimat nemulțumirea că autorii crimelor politice în comunism nu au ajuns în fața justiției internaționale „cum s-a întâmplat în cazul crimelor oribile comise de Socialismul Național”⁷; în anul 2008, Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul a cerut să se recunoască că nazismul și comunismul sunt „moștenire comună” a Europei, și deci conștientizarea crimelor comise de regimurile comuniste „trebuie să se răsfrângă asupra tuturor minților europene în aceeași măsură cu crimele regimurilor naziste”⁸; în anul 2009, Adunarea Parlamentară a OSCE „a reconfirmat interesul comun de a rămâne unită împotriva tuturor regimurilor totalitare, indiferent de baza lor ideologică”⁹. Autorii Declarației privind Crimele Comunismului, de la Praga, **din 2010**, „nu se arată dispuși să relativizeze crimele nazismului, precum nu acceptă relativizarea crimelor comunismului”¹⁰. Tema echivalenței morale dintre nazism și comunism (dar vezi, mai sus, nuanțele datorate lui Ian Kershaw și Pierre Milza) rămâne deschisă. Dar, cum o arată mobilizarea marilor organisme internaționale, ea nu poate fi tratată drept expresia unei limitări de viziune autohtone.

Florian vorbește despre trei vectori care ar face din spațiul public un loc al memoriei disputate. Unul, intervenția partizană a elitei intelectuale în favoarea promovării a tot ce este valoare spirituală națională. Al doilea vector e constituit din organizații nonguvernamentale care au ca strategie actualizarea ideologiei Mișcării Legionare prin susținerea ortodoxismului Mișcării și prezența legionarilor în lupta armată anticomunistă din anii '50. Autorul deplânge faptul că persoane care au fost legionare pot fi declarate „sfânt al închisorilor comuniste” sau „luptător anticomunist cu arma în mână”. În sfârșit, se adaugă vectorul susținerii de către administrația publică locală a unor solicitări de „simbolizare a valorilor sau liderilor legionari” prin întâlniri în școli, conferințe comemorative ș.a.

⁶ G. Andreescu et alii, *Doctrina internațională a tratării trecutului comunist. Culegere și comentarii*, C.H. Beck, București, 2016.

⁷ Rezoluția Parlamentului European la cea de-a 60-a aniversare a finalului celui de-Al Doilea Război Mondial (12 mai 2005, § 5).

⁸ Declarația a propus ziua de 23 august, dată a semnării Pactului Molotov-Ribbentrop „ca zi de comemorare a victimelor regimurilor totalitare, atât naziste cât și comuniste, în același mod în care Europa comemorează victimele Holocaustului la data de 27 ianuarie (Declarația de la Praga privind conștiința morală europeană și comunismul – 3 iunie 2008 § 8).

⁹ Declarația de la Vilnius, 3 iulie 2009, § 11.

¹⁰ Declarația privind Crimele Comunismului (Praga, 24 februarie 2010, § 7).

Căutând o explicație pentru situația de astăzi a memoriei Holocaustului, pe care o consideră deficitară, Alexandru Florian face apel la două sondaje: unul, din anul 2013, realizat de către Fundația Multimedia pentru Democrație Locală, indică orientarea românilor spre valori civice conservatoare și tradiționale. Al doilea, din 2015, comandat de Institutul „Elie Wiesel”, probează dominanța prezenței lui Ion Antonescu, în conștiința publică, ca „bun patriot”. Din cei 28% din populație care au informații despre Holocaustul din România, 69% consideră Germania principalul responsabil și numai 19% recunoaște vinovăția regimului Ion Antonescu. Toate acestea indică carențe de informare.

În final comentariilor sale, autorul face „portretul” persoanei“ care ar fi dispuse să respingă emoțional Legea 217/2015, conectând statisticele la intelectualii publici pe care i-a criticat anterior. Această persoană ar avea distanță socială mărită față de evrei, ar fi slab informată despre tragedia evreilor și romilor din România în timpul regimului Antonescu, ar valoriza legionarii numai prin faptul că s-au opus comunismului cu arma în mână după 1944. Doar că operația care constă în atribuirea indicatorilor colectivi unor individualități este contrară regulilor statistice. De altfel, întregul articol întoarce spatele standardelor care-l obligă pe cercetător la introducerea unor raționamente și date empirice în măsură să susțină tezele promovate.

Conform lui Alexandru Florian, adoptarea O.U.G. nr. 31/2002 și a Legii nr. 217/2015 este un „risc inexistent” pentru libertatea de exprimare. Or, limitarea libertăților reprezintă chiar esența acestor norme: restrângerea libertății de exprimare, alături de libertatea de asociere, de dreptul la viață privată și reinterpretarea dreptului de a nu fi discriminat. Se mai sugerează că actul însuși al contestării acestor norme ar indica o predispoziție antisemită. Cei care au acuzat O.U.G. nr. 31/2002 de a fi neconstituțională întrucât legifera în domeniul drepturilor și nu proba vreo urgență ar încălca, după acest raționament, principiile de atică politică. Articolul oferă multe exemple de astfel de răsturnări ale sensurilor. Pe aceeași logică a lui Florian, valorile umaniste ar fi dezavantajate în raport cu cele naționale de persoana care nu recunoaște instituțiile din teritoriile ocupate de Armata Roșie implicate în judecarea criminalilor de război – după cum știm, instituții care au încălcat cele mai elementare principii ale procesului corect. Până unde merge interpretarea „umanistă” a vieților individuale și a celei sociale o arată opoziția autorului față de „deplina libertate [a legionarilor] pentru a-și comemora victimele în public” și negarea principiului: „Noi vă lăsăm să vă plângeți morții, lăsați-ne și voi să ne plângem morții noștri”. Respingerea acestor manifestări umane care țin de cele mai primare nevoi ale sale reflectă o atitudine totalitară, posibil a fi instaurată doar într-un astfel de sistem.

Articolul surprinde prin neglijența lui. Multe formulări nu au sens: „tema fascism-comunism” (când de fapt sunt vizate raporturile dintre cele două fenomene istorice); „suprapunerea comunismului cu fascismul” (în ce sens?); „memorizarea victimelor” (poate promovarea unei memorii a victimelor); „dezincriminarea lui Vintilă Horia” (dezincriminarea se referă la fapte). Autorul folosește adresări colocviale care nu au ce să caute într-o lucrare academică: „Oricât aș repeta, cine nu vrea să audă nu aude”¹¹; „Argumentele sunt generate de aceeași iritare intelectuală” etc.

¹¹ Iată continuarea: O.U.G. nr. 31/2002 este o reglementare sincronizată la țări precum Franța, Austria, Germania, Belgia, Cehia, Polonia etc.” Or, această afirmație este esențial greșită: legislația invocată condamnă activitățile rasiste și xenofobe și negaționismul, dar nu ideologiile. De altfel, mai multe decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului resping restricții asupra asocierii pe bază

În mai multe situații, autorul nu înțelege ideile din textele pe care le comentează. Conform lui Alexandru Florian, studiul „Temele `legii antilegionare` din perspectiva eticii memoriei” ar susține că promovarea publică a memoriei este una proprie evreilor¹². Din contră, prin căutarea unei etici a memoriei cuprinzătoare, studiul invocă remarcă varietatea demersurilor de promovare a memoriilor. Aceeași lucrare ar vorbi despre „tare ale militanților impunerii memoriei Holocaustului, cum ar fi apetența pentru marxism...”. Un asemenea limbaj nu există în studiul „Temele `legii antilegionare`...”.

Publicația Polis folosește sistemul peer-review. Este surprinzător că articolul lui Alexandru Florian a trecut de filtrul academic.

Articolul lui Marius Oprea, „După Legea Florian, Legea Oprea”, oarecum pandantul celui precedent, promovează un proiect de lege bazat pe “experiența acumulată vreme de mai mult de două decenii în cercetarea istorică și investigarea crimelor fostului regim, cât și pe cunoștințele de tehnică legislativă”. Proiectul este un corespondent explicit al Legii 217/2015, Marius Oprea făcând parte dintre cei care cred „că holocaustul și crimele comunismului sunt fețele aceleiași monede – crima împotriva umanității – și că, legislativ și juridic, trebuie tratate la fel”. Inițiativa referitoare la „Legea privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter comunist și a promovării cultului persoanelor vinovate de instaurarea și funcționarea regimului comunist și a aparatului său represiv în România, precum și restrângerea unor drepturi ale acestora” are la bază „rațiuni de echitate socială și reformă morală a societății”.

În expunerea sa de motive, Oprea face o trecere în revistă a cadrului legislativ actual în România cu privire la condamnarea comunismului, aduce argumente pentru completarea cadrului legislativ (între altele, elemente de doctrină politică internațională¹³) și comentează problematica restrângerii drepturilor acelor persoane care s-au făcut vinovate de instaurarea și funcționarea regimului comunist și a aparatului său represiv. Important, Marius Oprea insistă asupra unei chestiuni care apasă asupra demnității statutului român de 26 de ani, diferența de drepturi sociale dintre călăi și victimele lor. În termenii autorului, este o „inechitate [care] a fost și este inacceptabilă inclusiv prin raportare la normele legislației muncii din perioada comunistă, în care remunerarea muncii se făcea `în funcție de importanța socială a muncii prestate`. Nici *Constituția*, nicio măsură legislativă publică nu stabilea că tortura, lipsirea de libertate și crima ar fi avut o importanță socială deosebită, care să justifice veniturile în bani și celelalte avantaje de care se bucurau activiștii din nomenclatură și `activiștii de partid cu sarcini speciale`, cum erau numiți membrii de partid din sistemul represiv”.

Mă opresc numai asupra chestiunilor problematice ale proiectului de lege propus de Marius Oprea. El prevede interzicerea simbolurilor comuniste, prin acestea înțelegând „drapelele, emblemele, insignele, uniforme, sloganurile, formulele de salut, precum și orice alte asemenea însemne care promovează ideile, concepțiile sau doctrinele prevăzute”. Deciziile

ideologică (cazul O.U.G. nr. 31/2002) – a se vedea, printre altele, cauza *Partidul Comuniștilor (Nepeckeriști) și Ungureanu c. România*.

¹² G. Andreescu, Temele „legii antilegionare” din perspectiva eticii memoriei, în NRDO nr. 4/2015, p. 8-51.

¹³ Conform sensului stabilit în *Gabriel Andreescu, Diana Botău, Mariuca Oana Cosntantin, Doctrina internațională a tratării trecutului comunist. Culegere și comentarii*, CH Beck, București, 2016.

Curții Europene a Drepturilor Omului arată însă că o măsură care să scoată de sub protecția libertății de exprimare simbolurile comuniste – spre deosebire de cele naziste – nu e posibilă. În cauza *Vajnai c. Ungaria*¹⁴ și pe urma ei, cauzele *Fratanoló c. Ungaria*¹⁵ și *Horváth și Vajnai c. Ungaria*¹⁶, statutul ungar a fost condamnat pentru măsurile punitive luate împotriva unor persoane care au purtat steua roșie. Iată de ce, o lege care să interzică asumite simboluri comuniste ar fi posibilă – dacă urmărim argumentele CEDO - numai prin restrângerea severă a ariei acestora; probabil, prin excluderea postării în spațiul public a portretelor lui Lenin, Stalin, Ceaușescu etc.

Proiectul prevede de asemenea interzicerea organizațiilor cu caracter comunist (pe parcurs este adăugat atributul „extremist”), definite ca „orice grup format din trei sau mai multe persoane care își desfășoară activitatea temporar sau permanent în scopul promovării ideilor, concepțiilor sau ideologiei comuniste extremiste, bazate pe ura de clasă și recurgerea la insurecție și acte de violență pentru răsturnarea ordinii”.

Este de reținut în context că jurisprudența CEDO nu permite transformarea titlaturii „comunist/ comuniste” într-un motiv de interzicere a recunoașterii și funcționării unor partide cu acest titlu - vezi cauzele *Refah Partisi et al c. Turcia* (2011), *Cauza Linkov c. Republica Cehă* (2006), *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România* (2005). Citez argumentul Curții în ultima cauză: „Așadar, o măsură atât de radicală ca respingerea cererii reclamanților de înregistrare a PCN ca partid politic, luată chiar înainte ca acesta să înceapă desfășurarea activităților, este disproporționată cu scopul propus și, în consecință, nu este necesară într-o societate democratică, motiv pentru care, Curtea a constatat ca a fost încălcat art. 11 din Convenție”¹⁷.

Proiectului legii propuse de Marius Oprea i se pot aduce contraargumentele folosite și în cazul O.U.G. nr. 31/2002 și al Legii nr. 217/2015: o serioasă restrângere asupra drepturilor fundamentale, excesivă în raport cu ceea ce este firesc într-o democrație sănătoasă. Autorii unor astfel de măsuri normative severe uită că nu vinovații trecutului sunt pedepsiți prin restricțiile impuse, ci contemporanii noștri. Dreptatea este hrana unei democrații, dar protejarea libertăților este aerul pe care aceasta îl respiră.

¹⁴ Hotărârea din 8 iulie 2008.

¹⁵ Cauza *Fratanoló c. Ungaria*, cererea nr. 29459/10, definitivă la 8 martie 2012.

¹⁶ Cauza *Horváth și Vajnai c. Ungaria*, cererile nr. 55795/11 și 55798/11, definitive la 23 septembrie 2014.

¹⁷ Cauza *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România*, cererea nr. 46626/99.